

ગુજરાતીની પ્રથમ ડિજિટલ ડિક્શનરી અને તેના સર્જકની જહેમત-કથા

રાજેન્દ્ર દવે ✍

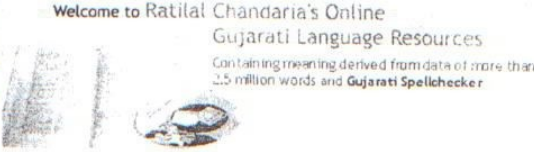
ગુજરાતી ગિરાના સમર્થ સર્જક, કવિ નર્મદે એક જગ્યાએ લખેલું છે:

‘રાજકોશ એટલે સકળ રાજ્યની સમૃદ્ધિનું સત્વ જે ભંડારમાં ભર્યું હોય તે, તેમજ ગ્રંથમાં ભાષાની સમૃદ્ધિનું સત્વ ભર્યું હોય તે ભાષાકોશ ભાષાની સમૃદ્ધિ, શબ્દાર્થ તથા તેના પ્રયોગ રૂપે રહી શોભે છે, તો તે તેઓને રક્ષણને માટે અને તેઓના જ્ઞાનોપયોગને માટે કોશગ્રંથો છે.

‘ભાષાની સેવા માટે અખૂટ ક્ષેત્ર પડેલું છે, કામ કરનારા જોઈએ.’ તો લોકપ્રિય લેખક ચંદ્રકાંત બક્ષીએ લખેલું છે: ‘શબ્દકોશ જેવી પ્રવૃત્તિઓ માટે તો બધી જ દિશાઓ ખૂલ્લી છે. આ માટે ગુજરાતી દિમાગો કેટલા તૈયાર છે?’

બક્ષીબાબુએ કહ્યું છે, એ સંપૂર્ણ સત્ય છે. શબ્દકોશ જેવી પ્રવૃત્તિઓ માટે તો બધી જ દિશાઓ ખૂલ્લી જ છે. આ માટે માત્ર આપણા દિમાગને તૈયાર કરવાની જરૂર છે અને જ્યારે એક કાઠિયાવાડીનું દિમાગ આ માટે સજ્જ થાય ત્યારે તે કેવાં ચમત્કાર સર્જી શકે છે તે જહેમત-કથા જાણવા જેવી છે.

રાજનગરની સ્થિતિ સમૃદ્ધિ ઉપરથી આખા રાજ્યની સ્થિતિ સમૃદ્ધિ વિષે થોડું ઘણું જાણી શકાય છે, પણ કોશગ્રંથ ઉપરથી તો પ્રત્યેક ભાષાનું ઐશ્વર્ય સહજ જણાઈ આવે છે. જેમ કોશ વિના રાજ બળહીન અને કમળકોશ વિના સરોવર શોભાહીન છે, તેમ ભાષાકોશ વિના

રતિભાઈ ચંદરયા પહેલેથી એવું માને છે કે ગુજરાતી ભાષાને આધુનિક ઉપકરણોનો લાભ મળવો જોઈએ. આથી જ કમ્પ્યુટર પ્રચલિત થયા પછી ગુજરાતી ભાષાને તેના લાભો મળે તે માટે તેઓ એકચિત્તે લાગી ગયા હતા. સતત વીસ વરસની જહેમત પછી આ ડિજિટલ શબ્દકોશનો પ્રકલ્પ તેમણે પાર પાડ્યો છે.

રૂપિયા તો ઘણા રળે છે પણ પોતાની અપાર ધનસંપત્તિનો ઉપયોગ પોતાની માતૃભૂમિ કે માતૃભાષાના હિતાર્થે કરનારા વિરલા બહુ જ

દેશભાષાની રાજ્યસત્તા છૂટાં છૂટાં ને વિખરાયેલાં પડેલા અનેક અંગ તથા એઓની અવ્યવસ્થા એથી એકસ્વરૂપે ન હોવાથી સ્થાયી બલિષ્ઠ નથી અને શાસ્ત્રીય સંસ્કાર વિના સુંદર શોભતી નથી. કોશ વડે જે ભાષા સંસ્કારી થઈ તેજબળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. ભાષાનો કોશ, એ ભાષાના બોલનારા લોકની સ્થિતિના સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ છે ને તેઓના જ્ઞાનેશ્વર્યનો જ્યધ્વજ છે.’

દુનિયાની કોઈપણ ભાષા માટે તેના કોશનું કેટલું મહત્ત્વ છે તે સમજવા માટે નર્મદનું ઉપરોક્ત લખાણ પૂરતું છે.

આપણી માતૃભાષા ગુજરાતીની વાત કરીએ તો ગુજરાતી ભાષાનો પહેલવહેલો શબ્દકોશ ઈ.સ. ૧૨૮૦માં ઠક્કુર સંગ્રામસિંહે રચ્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે. છેલ્લાં આઠસો વર્ષમાં ગુજરાતી શબ્દકોશે જબરી હરણફાળ ભરી છે. છેલ્લાં બસો વર્ષની જ વાત કરીએ તો નર્મદના નર્મકોશ સહિત, નાનામોટા અનેક કોશો પ્રકાશિત થયા છે અને થતા રહે છે. એ સૌમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનો ‘સાર્થ ગુજરાતી જોડણી-કોશ’ મોખરાને સ્થાને છે.

‘સાર્થ ગુજરાતી જોડણી-કોશ’ની પહેલી આવૃત્તિ ઈ.સ. ૧૯૨૮માં પ્રકાશિત થઈ હતી. આજ સુધીમાં આ કોશની અનેક આવૃત્તિઓ અને પૂનર્મુદ્રણો થઈ ચૂક્યાં છે. આ કોશની પાંચમી આવૃત્તિના નિવેદનમાં શબ્દકોશકાર મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈએ લખ્યું છે:

ઓછા હોય છે. કાઠિયાવાડાના વતની એવા રતિલાલ ચંદરયા આવા જ એક વિરલા છે. જેમણે પોતાની માતૃભાષાના હિત અર્થે, ગુજરાતી ભાષામાં રસ ધરાવતી વર્તમાન તેમ જ ભાવિ પેઢીઓની જરૂરિયાતો પૂરી કરે તેવી ગુજરાતી ડિજિટલ ડિક્શનરીનું સર્જન કર્યું છે, જે આ પ્રકારની પ્રથમ ડિક્શનરી છે. જેનું નામ છે ગુજરાતી લેક્સિકોન.કોમ.

૨૪મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૨ના રોજ નાઈરોબીમાં જન્મેલા રતિલાલ પ્રેમચંદ ચંદરયાના પિતા પ્રેમચંદ પોપટલાલ ચંદરયા વીસમી સદીના પ્રારંભમાં રૂપિયા રળવા પોતાના વતન જામનગરથી પૂર્વ આફ્રિકામાં કેન્યા ગયા હતા. પ્રેમચંદભાઈએ કેન્યા જઈ ટૂંકા પગારની સામાન્ય નોકરી કરી હતી. એ પછી નોકરી છોડી તેમણે ઉદ્યોગ શરૂ કર્યો હતો. પ્રેમચંદભાઈએ ચંદરયા પરિવારના ઔદ્યોગિક વૃક્ષનું બીજ રોપ્યું હતું. આજે એ બીજ વિશાળ વટવૃક્ષ બની ગયું છે. વિશ્વના ૬૦થી વધારે દેશોમાં આજે ચંદરયા પરિવાર ધંધાકીય રોકાણ ધરાવે છે.

પોતાના પિતાની માફક સાહસિક અને સ્વપ્નશીલ એવા રતિલાલ ચંદરયાએ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ નાઈરોબી અને મોમ્બાસામાં લીધું હતું. બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે પ્રેમચંદભાઈ પોતાના પરિવારજનો સાથે સ્વદેશ પાછા ફર્યા. ભારત આવીને યુવાન રતિલાલ ચંદરયાએ એક્સપોર્ટ-ઈમ્પોર્ટનો વેપાર શરૂ કર્યો. બીજું વિશ્વયુદ્ધ પૂર્ણ થયા પછી

૧૯૪૬માં તેઓ નાઈરોબી પરત ફર્યા. ૧૯૬૫માં તેઓ લંડનમાં સ્થાયી થયા.

વર્ષોથી વતનથી દૂર રહેવા છતાં તેઓ પોતાની માતૃભૂમિ અને માતૃભાષાને વિસર્યા નથી. સ્વપ્રયાસે તેમણે ગુજરાતી ભાષાનો મહાવરો કેળવી ગુજરાતી શબ્દરચના શાસ્ત્રને ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર કામ કર્યું છે. ૨૪ વર્ષની યુવાન વયે તેમણે ગુજરાતી ટાઈપીંગ શીખી ગુજરાતી ભાષા માટે કંઈક કરી છૂટવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો. તેમનો એ સંકલ્પ તાજેતરમાં તેમણે પૂરો કર્યો છે. અદ્યતન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી તેમણે ગુજરાતી ડિક્શનરીનું વિવિધ ફોર્મેટમાં કમ્પ્યુટરીકરણ કર્યું છે. જેમાં ગુજરાતી-અંગ્રેજી, અંગ્રેજી-ગુજરાતી, ગુજરાતી-ગુજરાતી શબ્દકોશો ઉપરાંત થિસોરસ, ગુજરાતી વિરુદ્ધાર્થ શબ્દકોશ અને ગુજરાતી સ્પેલચેકર ઉપલબ્ધ છે.

આ ડિક્શનરીનું સૌથી વધુ નોંધનીય પાસું ગુજરાતી સ્પેલચેકર છે કે જેને આ પ્રાચીન ભાષાનો પ્રચાર કરતા સૌ કોઈએ હૃદયપૂર્વક આવકાર્યું છે.

આ લેક્સિકોન નીચેના ભાગોમાં વહેંચાયેલ છે:

અંગ્રેજી - ગુજરાતી ડિક્શનરી

લગભગ ૫૨,૮૭૪ જેટલા શબ્દો સમજાવવા માટે તેમાં અંદાજે ૫,૨૬,૪૩૫ જેટલા શબ્દોનો ઉપયોગ ગુજરાતી અર્થ સાથે તેના વ્યાકરણ અને ઉચ્ચારણ સાથે થયેલ છે.

ગુજરાતી - અંગ્રેજી ડિક્શનરી

લગભગ ૪૭,૮૯૭ જેટલા ગુજરાતી શબ્દો સમજાવવા માટે તેમાં અંદાજિત ૩,૯૭,૩૭૭ જેટલા શબ્દો અંગ્રેજી અર્થ સાથે તેના વ્યાકરણની સમજ સાથે આપેલ છે.

ગુજરાતી - ગુજરાતી ડિક્શનરી

ગુજરાતી - ગુજરાતી ડિક્શનરીમાં ૧,૪૯,૭૦૯ જેટલા ગુજરાતી શબ્દોના અર્થ વ્યાકરણ સહિત સમજાવવા માટે કુલ ૧,૧૬૩,૨૯૨ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે.

આ ઓનલાઈન સ્ત્રોતની બીજી લાક્ષણિકતાઓ આ પ્રમાણે છે:

વિરોધાર્થી શબ્દો:

લગભગ ૫,૧૪૪ જેટલા વિરોધી શબ્દો સમજાવવા માટે તેમાં અંદાજિત ૫૧,૮૮૯ જેટલા ગુજરાતી શબ્દો તેના વ્યાકરણની સમજ સાથે આપેલ છે.

રૂઢિપ્રયોગો

લગભગ ૧૫,૧૬૯ જેટલા રૂઢિપ્રયોગો સમજાવવા માટે તેમાં અંદાજિત કુલ ૧,૧૩,૯૦૭ જેટલા ગુજરાતી શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે.

થિસોરસ

૩૦ વર્ગોમાં વિભાજિત ૧૦૦૯ જેટલા ખ્યાલો સમજાવવા માટે કુલ ૧,૫૮,૬૪૧ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે. થિસોરસ તમને એક સમાન લાગતા શબ્દોમાંથી એક ચોક્કસ શબ્દનો બરાબર અર્થ શોધવામાં મદદ કરે છે. આ ડિજિટલ શબ્દકોશમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત ખિસ્સાકોશ, વિનીત જોડણીકોશ અને સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ, કે.કા. શાસ્ત્રી સંપાદિત બૃહદ્ ગુજરાતી કોશ, પાંડુરંગ,

ગણેશ દેશપાંડે રચિત ગુજરાતી-અંગ્રેજી અને અંગ્રેજી-ગુજરાતી શબ્દકોશો, નરહરિ કે. ભટ્ટ સંપાદિત અંગ્રેજી-ગુજરાતી વિનયન શબ્દકોશ, શાંતિલાલ શાહ રચિત વિરુદ્ધાર્થકોશ તેમજ ઈશ્વર દવે રચિત થિસોરસ (પર્યાયકોશ)ને સ્થાન આપવામા આવ્યું છે. એકી સાથે આટલા બધા સમૃદ્ધ શબ્દકોશોને આવરી લેતો આ પ્રકારનો આ પ્રથમ શબ્દકોશ છે.

રતિભાઈ ચંદરયા પહેલેથી એવું માને છે કે ગુજરાતી ભાષાને આધુનિક ઉપકરણોનો લાભ મળવો જોઈએ. આથી જ કમ્પ્યુટર પ્રચલિત થયા પછી ગુજરાતી ભાષાને તેના લાભો મળે તે માટે તેઓ એકચિત્તે લાગી ગયા હતા. સતત વીસ વરસની જહેમત પછી આ ડિજિટલ શબ્દકોશનો પ્રકલ્પ તેમણે પાર પાડ્યો છે. આ પ્રકલ્પનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગુજરાત બહાર દેશ-વિદેશમાં સ્થાયી થયેલા ગુજરાતીઓની વર્તમાન અને ભાવિ પઢીઓનો નાતો તેઓની માતૃભાષા સાથે જળવાઈ રહે તે છે. નવી પેઢી પાટી-પેન લઈ કક્કો ઘૂંટવાની નથી, પરંતુ તેઓને કમ્પ્યુટરની કી પર 'ક' મળશે તો તે ગુજરાતી લખવા પ્રેરાશે.

પોતાના વ્યવસાય અને ધંધાઉદ્યોગની સતત વ્યસ્ત રાખતી પ્રવૃત્તિની સાથોસાથ રતિલાલ ચંદરયા વિવિધ સામાજિક સેવાસંસ્થાઓ સાથે સંકળાઈ, ૬૫ વરસ સુધી આફ્રિકા, એશિયા, દૂર પૂર્વના દેશો, યુ.કે. કેનેડાની મહાત્મા ગાંધી એવોર્ડ, ઈન્ડિયન જીમખાના, જૈન સેન્ટર, જૈન ફેલોશિપ સેન્ટરની પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સક્રિય સેવા આપતા રહે છે. (વેબસાઈટ: ગુજરાતી લેક્સિકોન ડોટ કોમ) (www.gujaratilexicon.com).○